

DET, VI VED

NÅR VI VÅGNER

”Nu er det morgen,” siger min fireårige dreng tit, når han lige er vågnet. Det er et lille mirakel, tænker jeg stille. Ikke bare fordi han er min søn, men også fordi hans ord fint beskriver den fantastiske forandring, der sker for os alle hver morgen: Vores vågne bevidsthed vender tilbage på et splitsekund, og vi ved, at en ny dag begynder.

En nat drømmer jeg for eksempel, at jeg sidder som lille dreng i en flyvemaskine på vej til et fremmed land med min far og min lillebror. Jeg kender også de andre passagerer i flyet, men er ikke i kontakt med dem. Da jeg vågner ved vækkeuret, ved jeg med det samme, at det bare er en drøm, og at jeg nu selv er en far, der skal stå op og sætte hverdagen i gang for familien. Jeg genkalder mig jobbet som lektor i videnskabsstudier ved Aarhus Universitet og mine arbejdsopgaver i løbet af dagen. Det meste af min viden har jeg slet ikke brug for, mens jeg smører madpakker og forbereder dagen, så den lader jeg trygt blive liggende i hukommelsen.

Vores daglige opvågningen har sin pendant i den europæiske idehistorie. I 1600-tallet prøvede den franske filosof René Descartes helt bevidst at sætte sig i en drømmelignende tilstand, som fik ham til at tvivle om stort set

alt. Hvad nu, hvis vi ikke kan vide, hvad der er drøm, og hvad der er virkelighed? Descartes var i virkeligheden på jagt efter et sikkert grundlag for sin viden og ville se, hvor langt tvivl og drøm rækker ind i vores bevidste viden.

Selv i sin største tvivl – den dybeste drøm – fandt han et sikkert holdepunkt for sin viden, nemlig at han tvivlede. Det er baggrunden for hans berømte diktum: ”Jeg tænker, altså er jeg.” Tvivlen er tegn på bevidst tankeaktivitet, og omvendt er bevidst tankeaktivitet udgangspunktet for tvivl. For Descartes var denne observation fundamentet for sikker viden. *Jeg er i stand til at tvivle på min viden, altså ved jeg noget.*

”Nu er det morgen”, kunne Descartes lige så godt have skrevet, for det er omtrent sådan, vi oplever skiftet fra søvn til vågen. Når vi vågner, kan vi godt et kort øjeblik tvivle på, om vi nu også helt har forladt drømmelandets forunderlige verden, men den vågne del af bevidstheden visker hurtigt tvivlen væk. Jeg er vågen, altså er jeg.

Når vi er vågne, kan vi takket være vores sanser og kritiske dømmekraft skabe et rimeligt sikkert fundament for vores viden. Det er de færreste nok i tvivl om. Men det var Descartes, og han formulerede første gang i historien klart dette budskab: Først når vi gennem metodisk og kritisk tvivlen har undersøgt grundlaget for, hvad vi ved, kan vi være helt sikre på, at vi ved det.

Ved at tvivle undersøger vi begrundelserne for vores viden. Også de antikke grækere for knap 2500 år siden knyttede viden til dens forskellige begrundelsesformer, dog ikke på helt samme måde som Descartes. I sin be-

rømte forsvarstale fra år 399 f.v.t. fremfører Sokrates, at han ikke bilder sig ind at besidde viden, som han ikke har. Det eneste, han ved, er, at sand visdom tilhører guderne. Menneskers viden er trods alt begrænset, fordi den ofte ikke er særligt velbegrundet. Anklagerne mod ham – at han bevidst skulle have korrumpet Athens ungdom med sofisteri og ateisme – er derfor falske.

Viden er kun gyldig som viden, hvis vi kan begrundede den. Det er læren fra Sokrates og Descartes. Viden er ikke noget i sig selv; viden bliver kun til viden i kraft af noget andet, nemlig dens begrundelse. Måske er det derfor, at vi instinktivt ved, at vores drømme ikke har meget med viden at gøre, for drømme kræver ingen begrundelse.

Sammenkoblingen mellem viden og dens begrundelse indebærer en cirkelslutning, hvor viden og begrundelse følger efter hinanden i en uendelig argumentationskæde: Vi ved først noget, når vi kan begrundede det, og begrundelsen – som viden – er i sig selv afhængig af en yderligere begrundelse, og så videre. Det var denne regres, som Descartes forsøgte at sætte en stopper for med sin ide om, at bevidstheden udgør et fundament for vores viden.

Descartes mente at have fundet en endelig begrundelse for sin viden og sin eksistens ved at tvivle om alt. Sokrates blev dømt til døden, fordi hans forsvar – at han kun vidste, at han stort set ingenting vidste – ikke overbeviste dommerne. Heldigvis behøver alle vi andre ikke at gå til sådanne yderligheder i vores søgen efter god og gyldig viden. Ofte er det tilstrækkeligt med mere begrænsede begrundelser til den viden, vi har.

Fornuftsbaseret tvivl kan være et godt instrument til at begrunde viden med, men det er langt fra det eneste.

FORNUFT OG FØLELSE

I engelske Jane Austens roman *Fornuft og følelse* fra 1811 følger vi søstrene Elinor og Marianne. Elinor er rolig og fornuftig, Marianne impulsiv og lidenskabelig. Da faren dør, flytter familien til et mindre hus i en lille by i Devonshire, hvor de to søstre hver især møder kærligheden. Elinor forelsker sig i den uopnåelige Edward Ferrars, som er forlovet til anden side, og holder derfor sine følelser tilbage. Marianne derimod kaster sig ud i et stormfuldt forhold til den charmerende John Willoughby.

Ved romanens slutning er det Elinor, der får sine følelser gengældt af Edward, mens Marianne træffer et delvist fornuftsbaseret valg ved at gifte sig med den alvorlige og melankolske oberst Brandon. Begge søstre finder lykken til sidst, men kun efter at have lært af hinanden.

Fornuft og følelse er sjældent helt adskilt. Umiddelbart tænker vi på viden som fornuftens domæne, der i kraft af sin begrundelse stræber mod varighed og almengyldighed, mens følelser derimod er flygtige og individuelle sindstilstande. Austens roman giver et mere nuanceret billede af forholdet mellem fornuft og følelse. På en måde er *Fornuft og følelse* et godt eksempel på den betydning, som følelserne har haft gennem hele vores arts udviklingshistorie.

Vores følelser rummer en grundlæggende viden, der er opstået langt tidligere end vores fornuftsbaserede

viden. Følelserne har været med lige fra begyndelsen af menneskeracens 200.000 år lange udvikling som jægere og samlere, 12.000 år som bønder og nu godt 2.000 år som mere eller mindre moderne mennesker. Fundamentale følelser som frygt, vrede og glæde er formet og forfinet gennem hele denne lange periode og har endda rødder i vores arv fra menneskeaber og endnu fjernere slægtninge.

Følelserne udtrykker en basal viden om verdens indretning. Vores frygtmekanisme 'ved', at det giver god mening at flygte fra farlige dyr, før vi overhovedet når at tænke tanken. Tilsvarende fortæller vores følelse af velbehag og tryghed os, at det er godt at være en del af kendte og stabile fællesskaber, uden at vi behøver at gøre os klart hvorfor. Men evolutionært har de følelser sikret samarbejde, overlevelse og reproduktion.

Meget af den viden, som ligger gemt i følelserne, behøver vi ikke længere i et moderne liv med alt, hvad det indebærer af bekvemmeligheder som smartphones og supermarkeder. De spiller såmænd stadig en rolle for vores viden og forståelse af verden, dog nu i samspil med den mere fornuftsbaseerede erkendelse, som blandt andre Sokrates og Descartes var med til at definere og forfine.

Følelser kan altså i sig selv være udtryk for viden, men de har også en anden betydning. Vores følelsesliv er nemlig med til lede vores opmærksomhed og dermed det, som vi er i stand til at skaffe os viden om. Forskere kalder det "rammesætning". Ordet henviser til den kendsgerning, at vi som mennesker altid står over for et utal af valgmuligheder, når vi skal fremskaffe eller frembringe ny

viden. Det valg, som vi i en given situation træffer, involverer næsten altid vores følelser. Vi har en mavefornemmelse for, hvad der i en given situation er rigtigt, og hvad der er forkert, altså en slags rammesætning af situationen, og det er med til at lede vores handlinger og forstand i en bestemt retning.

På grund af vores uudsagte, følelsesbaserede rammesætning udelukker vi i enhver situation på forhånd en hel masse muligheder som urealistiske eller værdiløse. Det er ikke altid, at den rammesætning, som følelserne dikterer, er den bedste, men den er svær, nogle gange umulig, at tilsidesætte. Det er følelserne, ikke nødvendigvis fornuften, der fortæller os, at det er godt at have en partner, mens vores valg af partner – sådan som det var tilfældet for Elinor og Marianne i *Fornuft og følelse* – vil være drevet af både fornuft og følelse.

Følelserne spiller også en vigtig rolle, når vi forholder os til mere dagligdags problemstillinger. Mange af de valg, vi træffer – lige fra hvad vi skal købe i SuperBrugsen, til hvordan vi skal formulere den næste sms – er præget af en intuitiv fornemmelse, som er med til at rammesætte situationens valgmuligheder for os.

Det er sådan noget, som er utroligt svært at lære computere, blandt andet fordi det er en viden, der er indlejret i kroppen. Bemærk, at det ikke er det samme som at sige, at vi skal lade os styre af vores mavefornemmelser eller ”bare følge hjertet”. Følelserne eller den viden, der ligger gemt i følelserne, er fyldt med fejl, ligesom den mere fornuftsbaseede viden kan være det.